

EXPOZIȚIE DE EXCEPȚIE: STINDARDUL LITURGIC AL LUI ȘTEFAN CEL MARE

Aurelia CORNEȚCHI,
director adjunct al Muzeului Național
de Arheologie și Istorie a Moldovei

AN EXCEPTIONAL EXHIBITION AT THE NATIONAL MUSEUM OF ARCHAEOLOGY AND HISTORY OF MOLDOVA: LITURGICAL STANDARD OF THE STEPHEN THE GREAT

Starting with August 27 till September 10, 2011, within an extraordinary exhibition at the National Museum of Archaeology and History of Moldova, was presented one of the most valuable pieces of Romanian cultural heritage, a masterpiece from the collection of the National Museum of Romanian History – The flag of Stephen the Great of 1500. The exhibition-event was dedicated to the 20th anniversary of the independence of the Republic of Moldova and has enjoyed a great success, being visited by 19,926 people.

There were organized three press conferences for exhibition promotion and, with the support of the Romanian Cultural Institute “Mihai Eminescu” from Chisinau, was published a comprehensive catalog with important scientific contributions and a leaflet and a view of A5 format, both with a brief exhibit description. The main promotional scientific event was the scientific conference “The liturgical standard of Stephen the Great”, held on August 25 at the same museum, which highlighted the scientific concept of the exhibition, addressing the main historical, artistic and standard conservation issues.

Pe 27 august 2011, la Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei, în cadrul unei expoziții extraordinare, a fost prezentată una dintre cele mai valoroase piese din patrimoniul cultural românesc, o capodoperă din colecția Muzeului Național de Istorie a României – *Steagul lui Ștefan cel Mare de la 1500*.

Expoziția-eveniment a fost dedicată aniversării a 20-a de la proclamarea Independenței Republicii Moldova, fiind deschisă pentru public în zilele de 27 august – 10 septembrie 2011.

Expoziția s-a desfășurat sub înaltul patronaj al prim-ministrului Republicii Moldova și a fost organizată de către Ministerul Culturii al Republicii Moldova, Ministerul Culturii și Patrimoniului Național din România, Institutul Cultural Român „Mihai Eminescu” din Chișinău, Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei și Muzeul Național de Istorie a României, cu sprijinul oficial al Guvernului Republicii Moldova și Guvernului României.

Stindardul liturgic al lui Ștefan cel Mare

Pentru efectuarea importului temporar din România în Republica Moldova a relicvei naționale *Steagul lui Ștefan cel Mare*, asigurarea securității și amenajarea spațiului expozițional, Guvernul Republicii Moldova a alocat din fondul de rezervă 294 000 de lei (hotărârea nr. 577 din 28 iulie 2011). România a acoperit cheltuielile pentru transport și cele de asigurare a relicvei.

Structura expoziției. Piesa centrală a expoziției a fost stindardul liturgic al lui Ștefan cel Mare, datat cu secolul al XV-lea, – o broderie cu o excepțională valoare istorică, artistică și simbolică. Alături de valorosul obiect liturgic au fost etalate alte două piese originale – suportul vechi de catifea de până la ultima restaurare aplicat la sfârșitul secolului al XIX-lea de către călugării de la Mănăstirea Zografu din Sfântul Munte Athos, precum și programul manifestării organizate la Sorbona pe 28 iulie 1917 cu ocazia înmânării oficiale de către autoritățile franceze a stindardului liturgic al lui Ștefan cel Mare ministrului român la Paris Alexandru M. Lahovary. Istoria stindardului și diverse informații despre restaurarea lui au fost cuprinse în cele 20 de panouri însoțitoare din sala de expoziție.

Descrierea stindardului. Exponatul de excepție este o broderie bizantină realizată în secolul al XV-lea, cu dimensiunile de 123,8 x 94,2 cm, și înfățișează imaginea iconografică a Sfântului Mare Mucenic Gheorghe, considerat un simbol al biruinței militare. Iconografia și încadrarea cronologică a

piesei au creat inițial impresia că ar fi vorba despre un steag de luptă al voievodului Ștefan cel Mare, dar absența stemei Țării Moldovei, caracteristică stindardelor militare, nu susține ipoteza amintită.

Broderia îl înfățișează pe Sf. Gheorghe așezat pe un tron cu pernă roșie, având genunchii ușor depărtați și tălpile sprijinite pe un balaur înaripat cu trei capete. În mâna dreaptă sfântul ține mânerul unei spade, iar în cea stângă vârful acesteia. Figura ovală a sfântului este încadrată de părul său buclat, iar pe cap acesta poartă o coroană cu nouă fleuroane, decorată cu pietre prețioase și perle și susținută de doi îngeri. Îngerul din partea stângă ține în mâna dreaptă o spadă, iar cel din partea dreaptă ține în mâna stângă un scut. Sfântul Gheorghe poartă o tunică militară de culoare argintie-gri peste o cămașă lungă de culoare verde, iar în picioare are sandale cu curele încrucișate pe gambe.

Broderia este realizată din mătase roșie, decolorată de trecerea anilor și deteriorată în vechime, atunci când, din neștiință, călugării de la Mănăstirea Zografu au remontat-o pe o bucată de catifea de calitate inferioară.

În colțurile din stânga și dreapta sus este brodată o inscripție în limba greacă: *Sfântul Gheorghe din*

Ca[p]padocia. De jur-împrejur broderia are o inscripție slavonă cu rugăciunea domnitorului (Ștefan cel Mare) către sfânt:

O, răbdătorule de patimi și purtătorule de biruință, mare mucenice Gheorghe, care în nevoi și nenorociri ești grabnic apărător și cald ajutor și celor necăjiți, bucurie nespusă, primește de la noi și această rugăciune, a smeritului robului tău, domnul Io, Ștefan Voievod, din mila lui Dumnezeu, domn al Moldovei, păzește-l neatins în acest veac și în cel viitor cu rugăciunile celor ce te cinstesc, ca să proslăvim în veci, Amin. S-a făcut în anul 7008 (1500), iar al domniei sale, 43.

Însă inscripția nu pomenește faptul că steagul ar fi fost dăruit de voievodul Ștefan cel Mare Mănăstirii Zografu de la Athos, așa cum se obișnuia în epocă.

Istoria recuperării piesei. În primăvara anului 1917, când România se afla în război, prin efortul consulului general al României la Salonic, G. C. Ionescu și cu ajutorul generalului francez Maurice Sarrail, Regatul Român a recuperat acest prețios obiect de la Mănăstirea Zografu.

Inițiativa recuperării valorosului obiect a aparținut marelui om politic Ion I. C. Brătianu (1864–

Amenajarea expoziției *Stindardul liturgic al lui Ștefan cel Mare*, 24 august 2011

1927), care, la 15 februarie 1917, în calitate sa de președinte al Consiliului de Miniștri și ministru al Afacerilor Străine, a trimis o telegramă cifrată Legației României de la Atena, cerând pe un ton imperativ: *Faceți tot ceea ce este posibil pentru a obține drapelul lui Ștefan cel Mare!*

Un demers similar s-a făcut pe 26 februarie 1917 și din partea secretarului general al Ministerului de Război, generalul Gheorghe Burghel, care s-a adresat Ministerului Afacerilor Străine pentru a întreprinde acțiunile necesare în vederea aducerii steagului în țară. În urma intervenției acestuia pe lângă generalul francez Maurice Sarrail, comandantul armatelor aliate din Salonic, generalul a ordonat detașamentului franco-rus de la Sfântul Munte să recupereze steagul și să-l expedieze la Statul Major Francez. La 25 martie 1917, consulul general al României la Salonic, G. C. Ionescu, comunica Ministerului Afacerilor Externe că generalul francez i-a predat drapelul, pe care îl păzește și că așteaptă ordine de la autoritățile române competente.

Ministerul Afacerilor Străine a cerut consulului Ionescu să trimită drapelul la bordul unui vas de război francez, la Legația României de la Paris. Pe 29 aprilie 1917, steagul a fost luat în primire la Paris de către ministrul Alexandru Em. Lahovary. Date fiind condițiile politice de la acea vreme, ministrul a propus să depună broderia la o bancă, fiind periculos să expedieze *acest prețios trofeu de aici la Iași*, de vreme ce o parte a României se afla atunci sub ocupația Puterilor Centrale. În cele din urmă, la 22 februarie 1920, Ministerul de Război preciza că steagul lui Ștefan cel Mare a fost predat Marelui Stat Major, pentru a fi depus la Muzeul Militar.

Restaurarea relievei. Datorită stării avansate de degradare, la începutul anilor 2000 broderia a intrat în restaurare, lucrare care a durat 7,5 ani. Steagul lui Ștefan cel Mare a fost supus unui proces complex de restaurare. Inițial, broderia a fost lucrată pe suport de mătase, dublată cu o țesătură din in, pentru a putea susține lucrătura cu fir metalic și straturile succesive ce conturau întreaga compoziție. Suportul din mătase s-a degradat de-a lungul timpului și a fost înlocuit de către călugări cu catifea, prin decuparea și lipirea cu clei organic a piesei pe noul suport, intervenție total necorespunzătoare care a afectat starea originală a piesei. Procesul de restaurare, desfășurat recent în cadrul Muzeului Național de Istorie a României, a constat în: desprinderea piesei de pe suportul de catifea, curățarea cleiului organic de pe dosul broderiei, curățarea totală a piesei, consolidarea ei cu un nou suport de mătase naturală, coaserea cu fire de mătase și refacerea broderiei în zona infe-

rioară (capetele dragonului), suprapunerea unui tul pregătit în prealabil pentru protecție și finisarea.

Deschiderea și închiderea expoziției. Expoziția a fost deschisă pe 27 august, la ora 12.00, în prezența oficialităților din Republica Moldova, a reprezentanților Ministerului Culturii și Patrimoniului Național din România, ai Muzeului Național de Istorie a României și ai Institutului Cultural Român, a reprezentanților corpului diplomatic și ai clerului, a unor personalități marcante ale vieții publice și culturale. Evenimentul a fost inaugurat de dl Vlad Filat, prim-ministru al Republicii Moldova. La deschiderea expoziției au luat cuvântul dr. hab. Gheorghe Postică, viceministrul Culturii; Vasile Timiș, secretar de stat la Ministerul Culturii și Patrimoniului Național din România; E.S. dr. Marius Lazurcă, ambasador al României la Chișinău; E.S. Iurie Reniță, ambasador al Republicii Moldova la București; dr. hab. Eugen Sava, director general al Muzeului Național de Arheologie și Istorie a Moldovei; dr. Petre Guran, directorul Institutului Cultural Român „Mihai Eminescu” din Chișinău; dr. Ernest Oberländer-Târnoveanu, director general al Muzeului Național de Istorie a României din București, ultimul făcând și o prezentare desfășurată a expoziției în calitate de ghid.

În cadrul manifestării de inaugurare a fost prezentat și Catalogul expoziției.

Încheierea expoziției (10 septembrie) a fost marcată prin slujba Acatistului Sfântului Gheorghe, oficiată de un sobor unit de preoți de la Mitropolia Moldovei și Mitropolia Basarabiei. La acest moment de mare încărcătură spirituală a participat și ministrul Culturii al Republicii Moldova Boris Focșa.

Promovarea expoziției. Pentru promovarea expoziției „Stindardul liturgic al lui Ștefan cel Mare” din colecția Muzeului Național de Istorie a României, la Chișinău au fost organizate trei conferințe de presă de către Ministerul Culturii al Republicii Moldova, Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei, Muzeul Național de Istorie a României și Institutul Cultural Român „Mihai Eminescu”, care s-au ținut în zilele de 16, 25 august și 9 septembrie.

Cu sprijinul Institutului Cultural Român au fost publicate un catalog amplu cu importante contribuții științifice, precum și un pliant și o vedere de formatul A5, ambele cu o scurtă prezentare a exponatului.

Evenimentul științific primordial de promovare l-a constituit Conferința științifică „Stindardul liturgic al lui Ștefan cel Mare”, desfășurată pe 25 august, începând cu ora 14.00, la Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei. Simpozionul a pus în valoare conceptul științific al expoziției, abordând

principalele probleme istorice, artistice și de conservare a stindardului. În cadrul conferinței au fost prezentate următoarele comunicări:

1) dr. Ernest Oberländer-Târnoveanu (Muzeul Național de Istorie a României, București) – *Zbuciumata istorie a „descoperirii” stindardului liturgic al lui Ștefan cel Mare de la mănăstirea Zografu (Muntele Athos)*;

2) dr. hab. Pavel Parasca (Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Chișinău) – *Sfântul Gheorghe – ocrotitor al oastei Țării Moldovei*;

3) dr. Petre Guran (Institutul Cultural Român „Mihai Eminescu” din Chișinău) – *De la stindard la icoană: introducerea în rugăciunea lui Ștefan cel Mare*;

4) acad. Andrei Eșanu, Valentina Eșanu (Institutul de Istorie, Stat și Drept al A.Ș.M., Chișinău) – *Spada lui Ștefan cel Mare – simbol al puterii domnești*;

5) Cornel Constantin Ilie (Muzeul Național de Istorie a României, București) – *1917-1919: recuperarea și repatrierea stindardului liturgic al lui Ștefan cel Mare de la Muntele Athos*;

6) dr. Silviu Tabac (Institutul Patrimoniului Cultural al A.Ș.M., Chișinău) – *Problema interpretării steagului dăruit de Ștefan cel Mare Mănăstirii Zografu în istoriografia românească*;

7) dr. Oana Ilie, Alexandra Mărășoiu (Muzeul Național de Istorie a României, București) – *Anul 43 al domniei lui Ștefan cel Mare – anul în care a fost desăvârșit stindardul liturgic de la Zografu (12 aprilie 1499 – 11 aprilie 1500)*.

Catalogul expoziției. Catalogul „Stindardul liturgic al lui Ștefan cel Mare” ([București], 2011, 120 p. il.), care prezintă istoria desfășurată a piesei, a fost editat cu prilejul expoziției de la Chișinău de Institutul Cultural Român, în parteneriat cu Muzeul Național de Istorie a României. Editorii lui sunt Ernest Oberländer-Târnoveanu, Petre Guran și Cornel Constantin Ilie, iar redactorii – Oana Ilie, Corina Borș, Mihai-Florea Bozgan. Traducerile în franceză sunt făcute de Monica Bîră, iar cele în rusă de Ivan Pilchin. Designul aparține lui Cornel Constantin Ilie, iar fotografiile au fost realizate de Marius Amarie.

Catalogul a apărut în trei limbi (română, rusă și franceză) și are 120 de pagini pline de ilustrații color. Cuprinsul înglobează componența nominală a comitetelor onorific, științific și de organizare (din partea Republicii Moldova și a României); un „cuvânt de salut” din partea ministrului Culturii al Republicii Moldova Boris Focșă, ministrului Culturii și Patrimoniului Național din România Hunor Kelemen; președintelui Institutului Cultural Român

Horia-Roman Patapievici și Ambasadorului Franței în România Henri Paul; un „cuvânt înainte” scris de Eugen Sava, director general al MNAIM, și de Ernest Oberländer-Târnoveanu, director general al MNIR; texte semnate de Ernest Oberländer-Târnoveanu, Oana Ilie, Alexandra Mărășoiu, Petre Guran, Cornel Constantin Ilie, Alexandru Ghișa, Spiridonia Macri și Gheorghe Niculescu; precum și un important material imagistic.

Impactul cultural al expoziției. *Stindardul liturgic al lui Ștefan cel Mare* a fost o expoziție de excepție în peisajul cultural al Republicii Moldova; o expoziție cu totul deosebită, atât prin discursul său expozițional și valoarea intrinsecă, cât și prin cea simbolică; o revelație pentru publicul vizitator, dornic să-și cunoască trecutul și moștenirea culturală. Expoziția s-a bucurat de un real succes, drept dovadă fiind numărul mare de vizitatori care au pășit pragul muzeului pentru a vedea singura piesă autentică de pe vremea lui Ștefan cel Mare.

Astfel, în perioada 27 august – 10 septembrie 2011, expoziția a fost vizitată de 19 926 de persoane. Ponderea o deține publicul tânăr – 11 434 de persoane – 54% (preșcolari – 729, elevi – 7295, studenți – 3410), adulții constituind 8399 de persoane – 46%.

Grupajul de impresii lăsate în Cartea de vizitatori, pe care îl prezentăm în încheiere, face dovada percepției și a impactului cultural pe care l-a avut expoziția asupra publicului.

Mulțumim tuturor care au contribuit la aducerea stindardului liturgic al lui Ștefan cel Mare. Este o valoare inestimabilă a neamului românesc și suntem mândri că am avut ocazia să-l vedem pe viu, ci nu din poze sau cărți. Acest stindard ne-a trezit spiritul național și dragostea de patrie. (Familia Dimetriu și Cecan, 30 august 2011).

Ar fi bine ca o copie a acestui steag să fie și în Muzeul Național [de Arheologie și Istorie a Moldovei de la Chișinău], ca poporul nostru să nu uite de neam, de istorie. (Familia Mardari, 28 august 2011).

Acum, arătându-se stindardul pe care a pus mâna Marele Ștefan și românii moldoveni din Basarabia, ei vor contempla poate mai adânc trecutul, vor trăi mai intens prezentul și vor lupta mai vârtos pentru viitor. Un viitor pe care ni-l dorim alături de ceilalți confrați ai noștri. (Sergiu Tabuncic, 3 septembrie 2011).